

Людмила БОНДАРЧУК, Катерина БОЙКО

НАРОДНА ПІСНЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ФРАНКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

Стаття з'ясовує значення української народної пісні у творчому житті Івана Франка. Зокрема, простежено вплив народної пісні на поетичні тексти збірки "Зів'яле листя"

Один із найбільших виразників української психіки, як і Т.Шевченко та Леся Українка, І.Франко сформувався на народній мові, народній пісні. Його душа зростала під враженнями правдивого народного життя. Майже всі дослідники діяльності Франка-фольклориста – М.Возняк, Ф.Колесса, С.Людкевич, О.Білецький, М.Рильський, Ф.Погребенник, М.Хомичевський (Борис Тен) та інші – звертають увагу на той факт, що на Франка з самого дитинства мала величезний вплив народна пісня, яку він чув ще з материних уст. Пісня лунала в батьковій кузні на краю села, де було завжди людно. Першою лектурою малого Івана були Пісні набожні з Богогласника Почаївського. У тому відомому дослідникам зшитку, де Франко-гімназист записав 800 народних пісень, були й переклади пісень Нібелунгів із німецької мови, пісень Одиссеї. Це був найбільший духовний багаж, з яким випускник Дрогобицької гімназії прибув до Львівського університету. Не дивно, що й першим друкованим твором Івана Франка (1874 р.) був вірш "Народна пісня".

Франко знав безліч народних пісень, не раз записував їх із пам'яті, як це трапилося з "Воянцюю піснюю", яку почув від двох сліпих жебрачок біля Личаківського цвинтаря у Львові – і відтворив текст, уже повернувшись додому. Сам був джерелом музично-фольклорної творчості, мав приємний голос, гарно, природно, по-селянськи співав, і це дало право М.Хомичевському (Борису Тену) назвати І.Франка "справжнім сином свого співучого народу"¹, а також – "національного гордістю українського народу"². Десятки народних пісень записали з уст Франка таки відомі діячі культури, як Ф.Колесса, К.Квітка, М.Лисенко.

Продовжує привертати увагу спадщина Франка-поета, збирача, дослідника народної творчості, перекладача українських народних пісень на польську, німецьку, чеську мови, рецензента фольклористичних праць українських, польських, російських учених. М.Хомичевський справедливим називає висновок М.Возняка про те, що "обсяги Франка як фольклориста і дослідника фольклору, дають, може, яку третину його великої наукової спадщини"³.

У фольклористичних розвідках Франка центральне місце належить народній пісні. Назвемо хоча б такі Франкові праці, як "Найстаріша українська народна пісня", "Українська пісня в Сербії", "Як виникають народні пісні", "Студії над українськими народними піснями", "Жіноча неволя в руських

¹ Хомичевський М.В. Франко і музична творчість // Наукові записки. Серія історико-філологічна. Житомирський державний педагогічний інститут ім. І. Франка. – Т. IV. Окремий відбиток. – Житомир, 1956. – С. 131.

² Там само. – С. 130.

³ Там само. – С. 139.

піснях народних", "Наші коляди". І кожного разу дослідник виявляє своє захоплення народною піснею. На думку Франка, народні коляди мали вплив "і на поетичну творчість нашого Кобзаря яко одні з перших взірців книжної поезії"⁴.

Усі дослідники відзначають, що народну пісню Франко сприймав не інакше, як в суцільній єдності словесного і музичного компонентів. І хоч називав себе "профаном" у музиці⁵, насправді розумівся в нотній грамоті, запис писемної мелодії вважав таким же важливим, як і запис тексту. "Сам текст без мелодії – це тільки половина пісні"⁶, – цитує, слідом за Ф. Колессою, вислів І. Франка М. Хомичевський.

Психологія музичної та поетичної творчості, їх глибинний зв'язок і їх відмінність стали темою спеціального трактату Франка "Із секретів поетичної творчості". Виданий наприкінці XIX століття у "Літературно-науковому віснику" (Львів), він лише в 1955 році був передрукований у 20-томному виданні творів І. Франка, і то зі скороченнями. І вже в ближчі нам роки Є. Адельгейм, аналізуючи цей трактат Франка, скаже про "випереджаючий час відкриття Франка в галузі естетики й психології творчості"⁷.

Розвиваючи думку про роль слуху в психічному житті людини, що дарує "світ тонів, гуків, шелестів, тиші – безмежний", що є джерелом людських вражень, Франко звертає увагу на те, що поезія первісно була співом, рецитацією, оповіданням, грою. З цього джерела розвинулася артистична діяльність духу – музика. І народжується зіставлення: музика апелює до слуху, "бе на наш настрій", властивою "доменою музики є глибокі та неясні зворушення, доменою поезії є більш активний стан душі, воля, афект"⁸. І. Франко зауважує, що поезія з давніх-давен уміла використовувати музичність самої мови. Поезії (тексту) І. Франко надає виняткового значення як вияву інтелектуальної праці.

Винятково відповідально ставився Франко до запису та до організації запису народних пісень, був широко ерудований у музичній сфері фольклору, українській народній мелодиці. Вважав, як згадує С. Людкевич, що "єдиним мірилом" для упорядкування матеріалу має бути тільки мелодійно-ритмічна структура пісень, пов'язана з ритмічною структурою тексту, а структура тексту підпорядкована ритмічній структурі мелодії⁹. Мелодійну структуру тексту вважав "мелодійним ключем оцінки". С. Людкевич згадує, що Франко знав не

⁴ Франко І. Наші коляди // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 28. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 7.

⁵ Франко І. Думки профана на музичні теми // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 36. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 52–54.

⁶ Хомичевський М. В. Франко і музична творчість ... – С. 132.

⁷ Адельгейм Є. Естетичний трактат Івана Франка і проблеми психології творчості // Франко І. Із секретів поетичної творчості. – К.: Рад. письменник, 1969. – С. 4.

⁸ Франко І. Із секретів поетичної творчості // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 31. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 85–86.

⁹ Людкевич С. П. Іван Франко як знавець українського мелодійного фольклору. Вст. стаття Штундер З. // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 4. – С. 61.

тільки мотиви рідних йому галицьких, також – придніпрянських мелодій, але й – мелодії інших народів, особливо слов'ян. Він завважив неперервну еволюцію українського фольклору, придніпрянську пісню виділяв як високоартистичний художній твір, красу галицьких пісень бачив у їх простоті. Про "Веснянки" М.Лисенка казав: "Це є найкращий витвір нашого поетичного народного духу. У Лисенка ці "Веснянки" наче свіжозірвані пахучі квіти"¹⁰. С.Людкевич подає образ І.Франка в оцінці М.Лисенка – як глибокого знавця народної пісні, її тексту і її мелодії: "Ніхто другий так не знає духу української народної мови і духу української народної пісні, як Франко"¹¹.

За спогадами С.Людкевича, І.Франко категорично висловлювався про те, що не все золото і в народі, що треба відрізнити зерно від полови, золото – від піску та глини, що бувають справжні співаки з божої ласки, а є й партачі, що не здатні відчувати красу і псують вияв народного духу¹².

Чи ж дивно, що народна пісня відгукується у Франкові творчості? Зокрема, на народних піснях про опришків побудована повість "Петрії і Довбуцуки", на весільних, від матері почутих піснях, – повість "Великий шум". У "Тюремних сонетах" знайшли свій відгук народні пісні в'язнів Коломийської тюрми. На початку драми "Украдене щастя", створеної за мотивами "Пісні про шандаря", звучить улюблена пісня І.Франка "Там за горою та й за кам'яною не по правді живе чоловік з жоною". Пісню свого народу наповив І.Франко своєю безсмертною поетичною збіркою "Зів'яле листя". Чи не в цьому її "надзвичайна і світла сила", як висловився М.Коцюбинський?

Доречно звернутися до думок Д.Павличка, які можна вкласти у класичну форму "поет про поета". Вони стосуються стилізації поезії: "Обробки народних пісень, чи вірші, написані спеціально в народно-пісенному ключі, мінорні й драматичні за змістом, входять у те листя різних барв, як сонячні промені в осінню галузку, на якій порою з пожовклим ще видно й зелені листочки"¹³. Характеризуючи окремі вірші, Д.Павличко називає їх віртуозним наслідуванням народних пісень, у них панує енергія форми. Багато з віршів за простотою і глибиною звучання, на його погляд, можна сміливо зарахувати до "найгеніальніших творинь світової любовної лірики". Це стосується, зокрема, віршованого тексту "Як почувеш вночі край свого вікна ...". Дослідник-поет звертає увагу на зелень в образах другого жмутку "Зів'ялого листя". Зелений явір. Цей образ, наче вихоплений з живої народної творчості, робить вірші Франка "назавжди нев'яучими". Д.Павличко переконливо пише: "Саме цією збіркою І.Франка записана й наша література до світових, найщемливіших, для всіх народів і поколінь зрозумілих співів закоханої душі"¹⁴.

Представляючи глибокий аналіз Франкової збірки "Зів'яле листя" в мовно-стилістичному плані, З.Франко відзначає три джерела її образно-виражальних

¹⁰ Людкевич С.П. Іван Франко як знавець українського мелодійного фольклору. Вст. стаття Штундер З. // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 4. – С. 62.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Павличко Д. "Зів'яле листя" І. Франка // Жовтень – 1986. – № 1. – С. 109.

¹⁴ Там само. – С. 114.

засобів, серед яких перше – народнопісенне (інші два – розмовно-етичне та літературно-художнє). У цьому зв'язку виділяє форму як 2-4-рядковий вірш з 5-ти і 6-стопним ямбом наспівного, часто коломийкового ладу, традиційні для народної поезії тропи, типові фольклорні діалоги, художні паралелізми, звертання та ін., а головне, – відзначає "життєствердуючий дух народної пісні, легкість і мелодійність її строфічного малюнка"¹⁵.

До цього треба додати кілька спостережень над словесною тканиною збірки "Зів'яле листя". Насамперед, вражає колорит свіжої, нев'янучої лексики: жмуток, хист, пересуди, гнів, крихітки, личко, жалісна, криниця, зірниця, тутка, таж, люта (рана), гай, скарб, стежки, жебрак, бурштиновий, зерня, терня, чар. Окрасою текстів є характерні для народної поетичної мови слова з безсполучниковим зв'язком, що створюють повнокровний образ: дівчино-зірничко, царів-держилюдів, очі-красітки, горем-отрутою, чорт-луда, земле-мамо, пахуче-золотою (квіткою) та іншими. Враження надзвичайної теплоти, щирості створюють широко вживані іменники та інші частини мови з пестливо-зменшувальними суфіксами: устенька, зіронько, близенько, швиденько, усточка, дівчатовьками, серденько, оченька, личенько, стеблиночку, хвилиночку, ріднесенька, легесенький та інші. Фіксує у ліричних текстах Франка фразеологізм в народному дусі ("ляже хмарою", "час тобі вже на спокій", "що потраплять у душу порвати" і т. ін.), так само природно вкладені в поетичні рядки повні форми прикметників (рум'янеє, правдивая, найвищеє, безмежнеє, нестерпніє, ясная, запашніє, дзвінкії та ін.), переконуємося, що українська народно-пісенна творчість справді була для Франка тим родючим ґрунтом, на якому зростав його могутній талант, у якому відбилась народна психіка і народна естетика.

На думку З.Франко, мова І.Франка, увібравши естетичні надбання свого часу, "вийшла за межі відведених координат у ту далечинь, де вже не часом вимірюється їх художня цінність. Вона стала золотим фондом української поетичної думки"¹⁶.

Золотим фондом, джерелом музичної творчості стала поетична творчість І.Франка для багатьох композиторів – його сучасників і представників наступних поколінь. Так, до ліричної поезії І.Франка звертається у своїх творчих шуканнях М.Лисенко. Зокрема, з'являється "насичений надзвичайним драматизмом", в оцінці М.Хомичевського¹⁷, вокальний етюд "Безмежнеє поле", перейняті елегантним настроєм романси "Не забудь юних днів", "Місяццю-князю", "Розвійтеся з вітром, листочки зів'яли", зразки особистої лірики "Я не кляв тебе, о зоре!", "Оце тая стежечка" та інші. М.Хомичевський звертає увагу на те, що "цілком в дусі Франкової поезії, яка йшла від народної пісні і живилася її поетичними соками, побудовано і ці Лисенкові композиції, наповнені ароматом народно-пісенної творчості, збагаченої засобами професійної музичної майстерності"¹⁸. У списку композиторів, яких приваблювала

¹⁵ Франко З. Мова інтимної лірики І. Франка // Мовознавство. – 1985. – № 5. – С. 31.

¹⁶ Там само. – С. 36.

¹⁷ Хомичевський М.В. Франко і музична творчість ... – С. 143.

¹⁸ Там само. – С. 144.

Франкова поетична творчість, – такі відомі, як С.Людкевич, І.Воробневич, К.Стеценко, Я.Степовий, В.Косенко, Б.Лятошинський та багато, багато інших. Музична інтерпретація поетичної творчості І.Франка розвивається і в наші дні.

Людмила Бондарчук, Катерина Бойко. Народная песня как источник творчества Франко

Статья раскрывает значение украинской народной песни в творческой жизни Ивана Франко, в частности, – прослежено влияние народной песни на поэтические тексты сборника "Увядшая листва".

Lyudmyla Bondarchuk, Kateryna Boiko. Folk Song as a Source of I.Franko's works

The article deals with discovering the meaning of Ukrainian folk songs in Ivan Franko's creativity, particularly, the influence of folk song on the poetry of the book "Faded leaves".